

A központi katalógus szerkesztésének Berghoeffer-féle módszere

NÉMETH MÁRIA

I.

Christian Wilhelm *Berghoeffer* a századforduló évtizedeinek egyik leghaladóbb szellemű és legmaradandóbb életművet hátrahagyó könyvtárosa volt. 1859-ben született, 1887-ben szervezte meg a frankfurti „Carl von Rothschild'sche Öffentliche Bibliothek” nevű, kezdetben zenei és újabbkori irodalmi és nyelvészeti gyűjtőkörű könyvtárat, amit 1928-ig, nyugdíjazásáig vezetett. Városa a *Goethe*-emlékéremmel tisztelte meg. 50 éves könyvtári pályafutásának ünnepe után, 1938-ban távozott az élők sorából.¹

Szakmai felfogása messze megelőzte korának könyvtári nézeteit és gyakorlatát.² Ez a magyarázata annak, hogy működésének eredményeit szinte csak élete utolsó évtizedeiben, sőt inkább halála után ismerte fel és értékelte a könyvtáros közvélemény.

Nevéhez és munkásságához fűződik az említett könyvtár megalapítása és fejlesztése mellett a *Frankfurter Sammelkatalog* felépítése, amely alkotója nevét — bár inkább halála után — világszerte ismertté és becsültté tette. A katalógus szervezéséhez 1891-ben, még a *Preussischer Gesamtkatalog* megalapítása előtt kezdett, azzal a céllal, hogy abban a frankfurti könyvtárak állományának adatait (címek, lelőhelyek) gyűjtse össze. 1906-ban vált a katalógus a német nyelvterület tudományos könyvtárainak központi katalógusává, amely Németország könyvtárain kívül Ausztria, Svájc és Hollandia könyvtárait is kiterjeszkedett. A katalógus gyorsan fejlődött, a háború előtt mintegy 7 millió lelőhelyet mutatott ki; ez a háború következményeképpen 4 millióra csökkent. A katalógus utóéletéből említésre méltó, hogy 1948-ban megszüntették továbbfejlesztését, miután a hesseni bejelentésű címeket a hesseni tudományos könyvtárak regionális központi katalógusába olvasztották bele. Az 1501—1942 között megjelent művekre vonatkozó gazdag címanyagot a könyvtárközi kölcsönzésnél továbbra is felhasználják.

Berghoeffer nem a megszokott filológus típusú könyvtáros képviselője volt: erősen természettudományos, szinte mérnöki szemlélettel fogott munkájához.³ Írásából kitűnik, hogy a korszerű könyvtár szervezéséről modern gondolatokat vallott s különösen a gazdaságosság és a társadalmi felhasználás szempontjait hangsúlyozta. Szinte önvallomásszerűen mondja el egyik alapvető tanulmányában, hogy elsősorban a természeti erők nagyüzemi felhasználása érdekelte. Úgy találta, hogy a könyvtároshivatás nagy mértékben hasonlít a mérnökhöz. A könyvtáros azonban nem természeti erővel, hanem a könyvekben (dokumentumokban) objektívalódott kulturális erővel dolgozik s ezeket kell — bizonyos

mértékig üzemszervezési eszközökkel — a társadalom szolgálatába állítania. Midőn ilyen gondolatokkal és tervekkel foglalkozott, szinte „könyvtári mérnöknek” (Bibliotheksingenieur) tekintette magát, s ezt a hivatását éppen olyan szépnek és hasznosnak tartotta, mint a nagyüzemi mérnök feladatát.

Lényegében ez a realista, mérnöki felfogása vezette a központi katalógus reformjához is. Könyvtárának költségvetése csekély volt, ugyanakkor a gyors és hatásos tájékoztatás érdekében viszonylag rövid idő alatt kevés pénzbe kerülő, de ütőképes központi katalógust akart szervezni.⁴ Mivel célkitűzése nem állt arányban anyagi lehetőségeivel, egyre inkább a gazdaságos és egyszerű megoldás eszközeit, módszereit kezdte kutatni. Így jutott el a központi katalógusok szerkezeti és szervezeti újjáalakításának elvi és módszerbeli alapjaihoz.

A látszólag prakticista kiindulás (minél olcsóbban, minél könnyebben kezelhető és gyorsan létrehozható központi katalógust szervezni) nem maradt meg az ökonomiai felfogás keretében, hanem kiterjedt a központi katalógus funkciójának, társadalmi és tudományos felhasználásának, szervezeti és szerkezeti hagyományainak teljes átértékelésére. Szinte észrevétlenül (életében alig méltányolták) *Berghoefffer* a modern központi katalógus elméletének megalapítója, szerkesztésének és felépítésének szabályozója lett olyannyira, hogy a második világháború után rendszere egyre nagyobb figyelmet keltett és mind szélesebb körben terjedt el.

E területen érvényes alapelvét a következőkben foglalhatjuk össze:

Kora általános felfogásával szemben (ez különösen a porosz, illetve német *Gesamtkatalogra*, mint e típus kiemelkedő és példamutató teljesítményére jellemző) felismerte, hogy a központi katalógus elvileg és szerkezetileg gyökeresen különbözik az egy könyvtár betűrendes katalógusától, annak szerkezeti és szervezési szabályait tekintve.

Lényegében a központi katalógus céljait és feladatait fogalmazta újra. „Hosszan gondolkodtam ezen a problémán és úgy találtam, hogy csak a megszokás vagy hamis megfontolások vezethetnek arra, hogy az *egy* intézet katalógusépítésének módszereit átvigyük az egészen más funkciójú és lényegesen nagyobb terjedelmű központi katalógusra. Ennek nem kell a könyvek összetartozó csoportjait kimutatnia . . . , hanem csak egyetlen, de alapvető kérdésre kell válaszolnia: „ki tudsz-e mutatni számomra egy meghatározott, általam keresett dokumentumot, s meg tudod-e mondani, hogy hol található az?”

Ilyen módon a modern központi katalógus funkciójává emelte azt, amit ma már az elmélet és a sok évtizedes gyakorlat egyaránt igazol: a központi katalógus alapvető feladata a lelőhelymeghatározás s a könyvtárközi kölcsönzés támogatása.

Emellett kifejtette azt is, hogy a központi katalógus segítséget tud nyújtani a szerzeményezés koordinálásához is.

Az alapfunkció eléréséhez azt tartotta szükségesnek, hogy minél több anyagot, minél gyorsabban és olcsóbban gyűjtsön össze és rendezzen a katalógus számára.

Ahhoz, hogy a központi katalógusok területén érvényesülő úttörő jelentőségét megértsük, meg kell ismernünk munkamódszerét és azokat a szempontokat, melyek a katalógus építése közben vezették.

Felismerte, hogy a lelőhelymeghatározás és a könyvtárközi kölcsönzés legértékesebb, legsokoldalúbb bázisai az egyes könyvtárak nyomtatott katalógusai és kurrens gyarapodási jegyzékai. Az ezekben való keresgélés, kutatás azonban

rendkívül fáradtságos, időtrábló munka. Hogy ez az értékes anyag aktív erővé („Kulturkraft”) váljék, a jegyzékekben (katalógusokban) foglalt címanyagot ki kell vágni, kartonokra kell ragasztani, hogy ilyen formában katalógus épülhessen belőle.

Ez a módszer egyúttal a leggazdaságosabbnak is bizonyult: maguknak a nyomtatott katalógusoknak és gyarapodási jegyzékeknek két-két példányát nagyrészt ingyen — ajándékképpen — gyűjtötte össze. A címek kivágását, felragasztását, az így létrejött kartonok előrendezését a lehető legolcsóbban oldotta meg: az üzemszervezési gyakorlatból hozott felfogásának megfelelően sohasem végeztetett kisebb felkészültséggel is megoldható munkát nagyobb tudású és képességű szakemberrel. Ötletes megoldást választott: a katalógusok vágási, ragasztási és előrendezési munkálataira az arra vállalkozó frankfurti könyvtáros-családtagokat kérte fel, megfelelő díjazás ellenében. Egyúttal e „családi” munkaközösségeken belül biztosította a családtag hivatásos könyvtáros irányítását is.⁵

Az így összegyűjtött hatalmas cédula-anyag katalógussá való építése szintén újszerű és gazdaságos módszereket kívánt meg. Nem volt kétséges, hogy betűrendes katalógust kellett létrehozni, de mint maga mondja, betűrendes és betűrendes katalógusok között igen nagy különbségek vannak.

Első problémaként a szerzős és az anonim munkák viszonya jelentkezett. Abból indult ki, hogy az anonim művek feldolgozása, illetve katalógusba sorolása sokkal magasabb minőségű és időben is nagyobb ráfordítást igényel. Ha minden mű cédulája egyetlen betűrendben lenne, akkor az egész katalógusépítésben a minden ötödik cédulán jelentkező anonim művek miatt magasan képzett munkaerőket kellett volna foglalkoztatni. Ha azonban az anonim művek lapjait leválasztja, a magasabban kvalifikált munkaerőket csak a katalógus egyötödéhez kellett alkalmazni, míg a kevesebb problémát adó szerzői betűrend felfektetése és kezelése közép-képesítésű munkatársak foglalkoztatását tette lehetővé.

Ezzel a gazdaságosságból eredő szétválasztással lényegében megteremtette az ún. *Berghoeffer*-rendszer kiindulópontját.

A két sorozatban további, az általános gyakorlattól eltérő katalógusépítési elveket valósított meg.

Az egyes könyvtárak betűrendes katalógusaiban egy szerző művei természetesen — legalább is elvileg — együtt vannak. Ez a módszer — *Berghoeffer* tapasztalatai szerint — a központi katalógusban szinte leküzdhetetlen nehézséget okoz. Egyrészt azért, mert a központi katalógus nem könyvekkel, hanem címlírásokkal és bibliográfiai segédeszközökkel dolgozik s így nem tud az egyes szerzők között különbséget tenni, másrészt azért, mert az egyes könyvtárak a nevet sokszor különféle formában veszik fel.

Ugyanez a nehézség — talán még hatványozottabban — jelentkezik a katalógus használata közben. Az esetek többségében a központi katalógushoz forduló olvasók által megadott szerzők keresztnévei nem egyeznek meg a katalógusban szereplőkkel, vagy nem teljeseek, sőt sokszor hiányoznak is. Ezen csak rendkívül hosszadalmas és időtrábló kutatással lehet segíteni, mert amíg az egy könyvtár katalógusában a megfelelő név alatt (pl. Schmidt) szereplő művek címeit viszonylag gyorsan át lehet tekinteni, ezt a központi katalógusban szinte lehetetlen megtenni: ugyanis a *Berghoeffer* vezette *Frankfurter Sammelkatalog*-ban több mint 6000 „Schmidt” kezdetű cédula volt!

Ilyen esetekben további nehézséget okozott az anyag szétszóródása is. Jellemző példa erre egy Schmidt nevű szerző azonos munkájának öt helyre való kerülése:

Schmidt: Geschichte des Welthandels
Schmidt, Geo.: Geschichte des Welthandels
Schmidt, M. G.: Geschichte des Welthandels
Schmidt, Max Georg: Geschichte des Welthandels
Schmidt, Max G.: Geschichte des Welthandels.

Joggal hívja fel a figyelmet *Berghoeffer*, hogy ez a példa nem szélsőséges eset, mert az ilyen szerzők, mint Huber, Meier, Müller, Schulz stb. tucatjával fordulnak elő a katalógusban.

Ezt a veszélyt *Berghoeffer* ötletesen küszöbölte ki: lemondott arról, hogy az *egy* könyvtár katalógusának beosztási szabályait erőltesse az attól különböző központi katalógusra, az egyébként is bizonytalanul megadott szerzői keresztnéveket nem vette figyelembe, hanem első elemnek (rendszónak) tekintve a szerző vezetéknevét, második elemnek — amely a további beosztást határozta meg — a cím azon szavát vette, amit az akkor érvényes porosz instrukciók előírtak. Ilyen módon elérte azt, hogy a fent idézett *Schmidt: Geschichte des Welthandels* c. mű cédulái, illetve lelőhelyei egyetlen helyre kerültek.

Az anonim munkák leválasztása a szerzői rendszavas művektől jelentette a következő lépést. Itt azonban a nehézségek a dolgok természeténél fogva nem esőkentek, hanem fokozódtak.

Berghoeffer az útkeresők fáradságos kísérletezésébe bonyolódott, midőn az anonim-művek egységes sorát tovább akarta bontani. Végül is azt tartotta helyesnek, ha a „valódi” anonim-munkák cédulái közül kiemeli a földrajzi és a személynevekhez kapcsolható művek kartonjait. A kiemelt földrajzi nevekből külön katalógust alkotott, míg a személynevek cédulái a betűrendes szerzői sorozatba kerültek.

A „sima” anonim és a földrajzi sorozat mellett létrehozott egy ún. „kronológikus” részt is, ahova a nem könyvszerű dokumentumok, (pl. röpiratok, felhívások, protokoll-iratok, rendeletek, beadványok nyomtatott szövegei) kerültek, amennyiben nem voltak beoszthatók a földrajzi katalógusba.

Mindeme katalógus-sorok elrendezése közben a „Preussische Instruktion” beosztási szabálya fokozta gondjait, de volt bátorsága itt is a racionális rendezést végrehajtani a mechanikus és a tárgyi szempontú elrendezés ésszerű kombinálásának segítségével: az anonim sorokon belül mechanikus rendet teremtett, viszont a földrajzi- és a személynevek kiemelésével bizonyos tárgyi rendet vitt a túlságosan formális és mechanikus sorokba. Így a tájékoztatás szempontjait ötletesen kapcsolatba hozta a lelőhely-meghatározás alapvető feladatával.

Mindezekből világos *Berghoeffer* rendszerének jelentősége a központi katalógusok szempontjából:

1. A bibliográfikus aprólékossággal, lassan készülő porosz „Gesamtkatalog”-gal, a kor legnagyobb ilyen vállalkozásával szemben korszerű, mozgékony, gazdaságos eszközökkel épülő katalógus-típust teremtett meg, mely a központi katalógus funkciói szempontjából értékelte át.

2. E funkciók szolgálatába állította a katalógus szerkezeti és szervezeti rendjét is: a túlnövésével fenyegető központi katalógust több sorozatra bontotta,

s az egyes sorozatokon belül az egy könyvtár katalógusától merőben eltérő, a központi katalógushoz idomuló szerkezetet honosított meg.

3. Reformjának jelentőségét fokozta a kivitel gazdaságossága (olcsóbb és gyorsabb szerkesztés, racionálisabb munkaerőgazdálkodás, stb.).

4. Elindítója lett annak a fejlődésnek, mely a központi katalógusok korszerűsítéséhez és megújulásához vezetett.

II.

Chr. W. *Berghoefffer* új gondolatait a központi katalógusok szakértői és szervezői sokáig szinte értetlenül, idegenkedve fogadták. A szerzői sor és az anonim sor problémája — R. *Fick* figyelemreméltó fejtegetéseitől¹⁶ eltekintve — kezdetben alig talált visszhangra. Maga *Berghoefffer* is csak 1919-ben tette közzé első nagyobb publikációját rendszeréről, majd a német könyvtárosok egyesületének freiburgi (21.) konferenciáján számolt be nézeteiről és munkájáról. Hogy milyen közömbösek voltak a konzervatív hajlamú német könyvtárosok *Berghoefffer*-rel, illetve javaslataival szemben, legjobban az a tény illusztrálja, hogy előadásához ezt a témát különben kedvelő szakemberek egyetlen reflexiót sem fűztek. Eddigi sémaikba nem illett bele, nem tudtak vele mit kezdeni.

Nem is *Berghoefffer* hazájából, hanem Svájból indult el a rendszer további útjára. A berni Nemzeti Könyvtár egykori igazgatója, Marcel *Godet* — miután több európai központi katalógust megtekintett — elutazott Frankfurtba is *Berghoefffer* rendszerének tanulmányozására. A tapasztalatok alapján magáévá tette *Berghoefffer* felfogását, olyannyira, hogy a svájci központi katalógust ennek megfelelően szervezte meg.

A svájci központi katalógus az idők folyamán néhány részletében továbbfejlesztette *Berghoefffer* elgondolásait. Ar eform *Godet* után H. *Grosser* nevéhez fűződik. Lényegében náluk is két nagy részre válik a központi katalógus: szerzői sorra és az anonim művek sorára. Az anonim művek elrendezését a svájciak célszerűbbé tették, mert a kronológikus sor helyett a külön periodika központi katalógust hozták létre. Ez a dolgok természetes rendje volt, s javított *Berghoefffer* katalógusának szervezeti felépítésén.

A másik reform már kétségesebbnek látszik. A szerzői soron belül a berni központi katalógus vezetői a sorolást illetően túlmentek az eredeti gyakorlaton, s nemcsak a szerzői keresztnéveket hagyták figyelmen kívül, hanem az azonos hangzású családnevek (Mayer — Mayr — Meyer — Meier stb.) írásbeli különbözőségeit sem vették figyelembe a cédulák beosztásánál.

Hogy érzékeltessük a beosztási rendszer lényegét, leírjuk E. *Egger* érdekes példáját a katalógus rendezésének új (svájci) módszeréről, ahol a szerző vezetéknevének különféle változatait sem veszik figyelembe, hanem a fonetikus elvet alkalmazzák:

Meier, Georg F.	<i>Abbildung</i> eines wahren Weltweisen.
Meyer, Conrad	Wahrhafte <i>Abbildungen</i> der hochgeachteten Herren Burgermeisteren.
Meyer, Adolf:	<i>ABC</i> der Feuerversicherungspraxis.
Mayer, Carl	Heraldisches <i>ABC-Buch</i> .
Mayr, Josef Karl	Die letzte <i>Abdankung</i> Karls V.
Meyer, (Joh.)	<i>Abendpredigt</i> .
Majer, J. Clm.	Zwei Abhandlungen über den Heimfall der geistlichen Güter.
Maier, Em.	<i>Abwasserreinigung</i> .

Illetékes svájci szakvélemények szerint (E. Egger, P. Bourgeois) a *Berghoeff* rendszer a gyakorlatban kitűnően bevált s a tagoltság mellett másfélszeres gyorsaságú szerkesztést és információs lehetőséget biztosít.

Azonban aggodalmak is merültek fel a svájci elgondolás azon részleteit illetően, melyek túllentek *Berghoeff* eredeti szerkesztési nézetein. Legalábbis az újabb jugoszláv tapasztalatok szerint a svájci továbbfejlesztés átvételével igen óvatosan és kellő kritikával kell bánni, mert a zágrábi kísérletek során szinte legyőzhetetlen nehézségekre bukkantak. Ezek mindenekelőtt a családnevek fonetikus hangzásának bizonytalansága, sőt többértelműsége (nyelvi, ill. kiejtésbeli különbségek) következtében álltak elő s nemcsak kétséggé, de használhatatlanná teszik a svájci reformot. A jugoszlávok arra az álláspontra jutottak, hogy jobb és egyértelműbb volt *Berghoeff* eredeti elgondolása.

A frankfurti és a berni példa nyomán a második világháború után egyre nagyobb mértékben kezdett terjedni a *Berghoeff*-rendszer alkalmazása. A nyugat-német regionális katalógusok és a francia központi katalógus ezen az alapon épültek ki;⁷ az olasz katalógus szerkezetére is hasonló javaslat született. Ujabban a bolgár és a jugoszláv központi katalógusok is a *Berghoeff*-rendszer szerint tagolódnak, s a Német Demokratikus Köztársaság könyvtárosainak 1958. évi lipcsei konferenciáján W. Unger arra tett javaslatot, hogy a szerzői és anonim művek kartonjait különítsék el egymástól, tehát vezessék be a *Berghoeff*-féle rendezési módszert. Mindennek következtében természetesen látszik, hogy az IFLA központi katalógus szakbizottsága elismerte a *Berghoeff*-féle rendezési elv helyességét és általános érvényének szükségességét. Valóban elmondhatjuk, hogy világszerte győzött *Berghoeff*-nek a kezdetben még különösnek ható megállapítása: a központi katalógus nem egyszerűen egyes könyvtári katalógusok számtani összesítése, hanem újfajta, másfajta katalógus, saját problematikával és sajátos szerkezeti, technikai előírásokkal.

III.

Berghoeff rendszerével kapcsolatos fejtegetéseink nem voltak öncélúak, hanem arra irányultak, hogy megvizsgáljuk, vajjon az Országos Széchényi Könyvtár központi katalógusának reformjához nyújt-e segítséget az ismertetett szisztema?

Köztudomású ugyanis, hogy az OSZK központi katalógusának újjászervezési munkálatai 1960-ban indultak meg, s első ütemben az elvi és módszertani kérdések tisztázása után második lépésként a különféle kronológiai sorozatok összeosztásával folytatódott a rekonstrukciós munka. Ebben a stádiumban kellett a *Berghoeff*-rendszer esetleges alkalmazásával foglalkozni, mivel ezt a problémát nem lehetett kizárólag elméleti síkon eldönteni, hanem gyakorlati szempontból is meg kellett vizsgálni.

A kérdés felvetését elsősorban az indokolta, hogy az országos központi katalógus — amely ma kb. 2 és fél millió cédulát tartalmaz és évente mintegy 200 000 — 300 000 új bejelentő kartonnal gyarapszik — belátható időn belül eléri azt az optimális nagyságot (kb. 4—5 millió cédula), amelyen túl a katalógus további szerkesztése és használata megnehezül, sőt később szinte lehetetlenné válik. Kívánatosan látszik tehát, hogy a katalógus anyagát valamilyen korszerű eljárásnak megfelelően részekre bontsuk. Ennek megoldására az elméleti és módszertani

szempontok figyelembe vételével a Berghoeffler-rendszer mutatkozott legalkalmasabbnak.

Esetleges bevezetésével annál is inkább foglalkoznunk kellett, mert a külföldi szakirodalomból nyert értesüléseink nyilvánvalóvá tették, hogy ez a szisztema a szerkesztés (beosztás) és a tájékoztatás végzésében munkaerőmegtakarítással jár. Ez azért is fontos volt számunkra, mert az országos központi katalógus az utóbbi tíz évben állandó létszám-problémákkal küszködött.

Mivel a fejlesztés jövőbeni személyi gondjai sem kisebbek, éppen ezért figyelnünk kellett *Berghoeffler*-nek arra a tételére, hogy a szerzői és anonim sorok szétbontásának segítségével határozottabban lehet a középképesítésű munkaerőkre támaszkodni, ugyanakkor a felső képezítésűeket a nehezebb problémák megoldására igénybe venni.

Ugyancsak megerősítette bennünk e rendszer bevezetésének hasznosságát az a tapasztalat is, hogy a központi katalógushoz és a könyvtárközi kölcsönzéshez forduló érdeklődők — mindenekelőtt a szerzők keresztnévét illetően — igen sokszor felületes vagy hiányos névformákat adnak meg. Más tekintetben viszont a könyvtárak nem részletező bejelentéseinek következtében a központi katalógus nem tudja megállapítani a szóbanforgó szerző pontos keresztnévét.

Hogy a központi katalógus rendszere mennyire nem egységes — sőt nem is lehet egységes — bizonyítja az a tény, hogy amíg a nagy könyvtárak a rendelkezésre álló bibliográfiai apparátus segítségével a legtöbb esetben kiegészítik a szerzők keresztnévét, addig a kis szakkönyvtárak természetesen képtelenek erre. Újabban az Országos Gyarapodási Jegyzékek anyagának az a része, amely az ÁKV-nál történő központi feldolgozás útján kerül be a jegyzékbe s így a központi katalógusba, a keresztneveket elvszerűen nem közli, illetve csak azok kezdőbetűit adja meg.

Mindebből világos, hogy a katalógus mai rendszere semmiféle módon nem képes arra, hogy az azonos szerzők műveinek céduláit egymás mellé ossza be. Ez annál kevésbé lehetséges, mert a mi központi katalógusunk — hasonlóan a többi modern külföldi katalógushoz — személyi állományát külön bibliografizáló munkatársakkal nem bővítheti ki.

Ezeket az érveket figyelembe véve 1961 végén néhány kísérletet tettünk, hogy gyakorlati tapasztalatokat is szerezzünk a központi katalógus esetleges új szerkezeti rendjének területén.⁸

Mivel az országos központi katalógus a periodikákat már régebben elkülönítette a monográfiáktól és második lépésként a magyar anyag leválasztásának megindításával erőteljesen csökkentette a katalógus terjedelmét, kísérleteink során egyelőre eltekintettünk a szerzős és az anonimművek céduláinak különválasztásától. Ellenben a szerzős munkáknál csak a vezetékneveket vettük figyelembe, a keresztneveket kiküszöböltük s a rendezés második elemeként a cím első szavát (névelők elhagyásával) tekintettük. Ez tulajdonképpen a *Berghoeffler*-féle rendszer eredeti formája, a svájci változat komplikációi nélkül. Számunkra ez annál is inkább megfelelt, mert bennünket természetesen nem kötnek a *Preussische Instruktion* besorolási szabályai, hanem a mechanikus rendhez igazodhatunk.

Meg kell még jegyezni azt is, hogy azokat a cédulákat amelyeken a név szerkesztőt, magyarázót, közreadót stb. jelöl meg, összeolvasztjuk egyetlen rendbe azokkal a katalóguslapokkal, amelyeken a név szerzőt jelent.

A keresztneveknek a besorolási elemek közül való kiküszöböléséből két igen jelentékeny előny származott:

a.) A katalógusban különféle helyeken szereplő azonos szerzők (Müller J., Müller J. G., Müller Johann, Müller Johann G., Müller Johann Georg) azonos művének cédulái egymás mellé kerültek,

b.) az így összekerült cédulák lelőhelyét egyetlen kartonra lehetett rávezetni, tehát a katalógus terjedelme e módszer bevezetésével csökkent.

A svájci fonetikus elv kísérleteinkbe való esetleges bekapcsolásán sokat gondolkodtunk (pl. a Mayer- és a Schmidt-féle nevek eltérő írásformájuk ellenére való egybeosztása), azonban úgy döntöttünk, hogy ez az egyszerűsítés — külföldi neveknél — félreértésekre adhat alkalmat a különféle nyelvek egymástól eltérő és nálunk nem mindig ismert kiejtése miatt.

A kísérleteink során létrehozott katalógus-rész a vele való munka, illetve a használat közben — a már említettekén kívül — a következő tanulságokkal szolgált:

a) az új, „*Bergheoffer*-rész”-be való cédulabeosztás az eddigi munkaidőnek kb. egyharmad részével csökkent;

b) az információ-adás ideje pedig kb. fele lett a réginek.

Mindezen tapasztalatok teljes mértékben igazolják a szakirodalomban közzétett külföldi adatokat.

Az elmondottak alapján elvileg igen kívánatosnak látszik, hogy az OSZK központi katalógusát a *Bergheoffer*-rendszer fent ismertetett elvei alapján átrendezzük. Ehhez kitűnő alkalom lenne a központi katalógus különféle darabjainak (az 1924 és 1944, az 1945 és 1956, az 1957 és 1962 között jelentett címek sorozatai, valamint a szovjet művek katalógusa) tervbevett és kötelező összeosztása.

Azonban figyelembe kell venni, hogy a *Bergheoffer*-szisztéma szerinti beosztás illetve átrendezés lényegesen nagyobb munkát jelentene, mint az egyes sorozatok eddigi gyakorlat szerinti „sima” összeosztása. Mérlegelnünk kell tehát, hogy a később jelentkező igen nagy előny milyen arányban áll (munkaerőgazdálkodás, információk adásának gyorsasága) a jelenleg és a közel jövőben felmerülő többletmunkával.

Jegyzetek

1. Életére és munkásságára vonatkozó legfontosabb irodalom:

- a) *Bergheoffer*, Chr. W. munkái: *Die Freiherrlich Carl von Rothschild'sche Öffentliche Bibliothek*. Ein Grundriss ihrer Organisation. Hrsg. v. Christian Wilhelm *Bergheoffer*. Frankfurt a. M. 1913. XXVI, 322 p. — *Bergheoffer*, Chr. W.: *Der Sammelkatalog wissenschaftlicher Bibliotheken des deutschen Sprachgebiets bei der Freiherrlich Carl von Rothschild'schen Öffentlichen Bibliothek*. Frankfurt a. M. 1919. 61 p. — *Bergheoffer*, Ch. W.: *Der Büchernachweis für die technischen Wissenschaften*. = *Zeitschr. Verei. Deutscher Ingen.* 63. Bd. 1919. 1260—1261. p. — *Bergheoffer*, Ch. W.: *Der Frankfurter Sammelkatalog*. = *Zentralbl. Bibl. Wesen.* 42. Jg. 1925. 442—455. p. — *Bergheoffer*, Ch. W.: *Vorschrift für den Sammelkatalog wissenschaftlicher Bibliotheken des deutschen Sprachgebiets*. Frankfurt a. M. 1927. — b) *Bergheoffer* munkásságát ismertető tanulmányok: *Abb, Gustav*: *Die Bibliotheksbenutzung*. Neu bearb. v. Wilhelm Martin *Luther*. = *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*. 2. verm. u. verb. Aufl. Wiesbaden, 1959. 2. Bd. 492—493. p. — *Bauhuis*, W.: *Zentralkataloge. Grundsätze und Aufbauvorschläge*. = *Zentralbl. Bibl. Wesen.* 67. Jg. 1953. 3/4. H. 81—102. p. — *Bourgeois*, P.: *Zweck und Aufbau der Gesamtkataloge*. = *Das Antiquariat*. 8. Jg. 1952. 13/18. No. 16—17. p. —

- Egger, E.*: Berghoeffers system for union catalogues. = *Ann. Libr. Sci.* 4. vol. 1957. 2. No. 58—61. p. — *Egger, E.*: Gesamtkataloge. Aufbau und Organisation eines Gesamtkataloges in Hinblick auf die Benutzung. = *Libri.* 6. vol. 1956. 2. No. 97—170. p. — *Grosser, H.*: Der Gesamtkatalog der schweizerischen Bibliotheken. = *Fünfzig Jahre Schweizerische Landesbibliothek.* 1895—1945. 157—162. p. — *Kaiser, R.*: Die Katalogisierung. = *Handbuch der Bibliothekswissenschaft.* Hrsg. v. F. Milkau. Leipzig, 1933. Harrassowitz. 2. Bd. 264., 316—317. p. — *Kiessling, E.*: Der Frankfurter Sammelkatalog. = *Nachr. f. Dok.* 1. Jg. 1950. 118—119. p. — *Kiessling, E.*: Der Frankfurter Sammelkatalog. = *Nachr. f. wissenschaftl. Bibliotheken.* 3. Jg. 1950. 89—92. p. — *Kirchner, J.*: Die Bibliographie im Dienste des wissenschaftlichen Büchernachweises in Frankfurt a. M. = 11. Konferenz des Internat. Inst. für Dokumentation in Frankfurt a. M. 1932. 11—16. p. — *Kirchner, J.*: Christian W. Berghoeffers. = *Zentralbl. Bibl. Wesen.* 55. Jg. 1938. 653—658. p. — *Mišić, J.*: O Berghöfferovu postupku u centralnom katalogu Sveučilišne Knjižnice u Zagrebu. Vjesnik Bibliotekara Hrvatske. 6. g. 1960. 1/2. broj. 39—45. p. — *Sz. Németh Mária*: A központi katalógus jelenlegi feladatai külföldön és Magyarországon. Bp. 1961. 126 p. — *Roloff, H.*: Die Katalogisierung. = *Handbuch der Bibliothekswissenschaft.* 2. verm. u. verb. Aufl. Wiesbaden, 1959. 2. Bd. 120. p. — *Roloff, H.*: Zur Theorie des Zentralkatalogs. = *Bibliothek, Bibliothekar, Bibliothekswissenschaft.* Festschrift Joris Vorstius. Leipzig, 1954. 252—273. p. — *Schiff, O.*: Die elf wichtigsten Bibliotheken in Frankfurt a. M. = *Frankfurter Bibliotheksführer.* Kleine Ausgabe. 1913. — *Schiff, O.*: Eine neue Schöpfung deutscher Bibliotheks-Politik. = *Preussische Jahrbücher.* 1922. 226—229. p. — *Schiff O.*: *Sammelkatalog.* Die Freiherrlich Carl von Rothschild'sche Öffentliche Bibliothek. Frankfurt a. M. 1913. 255—256. p. — *Tuilier, A.*: Le catalogue collectif des ouvrages étrangers. = *Bull. Biblioth. de la France.* 3. 1958. 827—832. p. — *Uhlendahl, H.*: Auskunftserteilung. = *Handbuch der Bibliothekswissenschaft.* Leipzig, 1933. 2. Bd. 444—446. p. — *Unger, W.*: Zentralkataloge und Leihverkehr. = *Fachtagung der Mitarbeiter an wissenschaftlichen Bibliotheken der Deutschen Demokratischen Republik,* Leipzig, 10—12. April 1958. 88—96. p. (Klny. Zentralblatt für Bibliothekswesen. 72. Jg. 1958. 2/3. H.)
2. Néhány példa erre: a frankfurti könyvtárak állományainak egyeztetésével alakította gyarapítási politikáját; a vezetése alatt álló könyvtárban a szisztematikusan raktári felállítás helyett a numerus-currens-t vezette be; szakkatalógusához tárgyszómutatót készített; külön kiadványokban közölte a könyvtár folyóiratainak és folytatások műveinek jegyzékét, stb. Lásd *Kirchner, J.*: Christian W. Berghoeffers. = *Zentralbl. Bibl. Wesen.* 55. Jg. 1938. 653—658. p.
 3. Központi katalógusának természettudományi és műszaki, továbbá ország- és helyismereti címanyaga volt a leggazdagabb.
 4. Bámulatosan csekély összeget fordított erre a több millió cédulából álló központi katalógusra: 1891-től 1925-ig (tehát 24 év alatt) 17 000 márkát költött csak el ezekre a munkákra. Ez évi átlagban csupán 708 márka!
 5. Kortársainak és munkatársainak (*J. Kirchner, O. Schiff*) emlékezései szerint nemcsak kiváló szervező képességének, hanem igen vonzó emberi tulajdonságainak is köszönhető sikerét: sok embert meg tudott nyerni és elgondolásai mellé állítani.
 6. *Fick, R.*: Zur Frage der Behandlung der Anonyma in der Buchausgabe des Preussischen Gesamtkataloges. = *Zentralbl. Bibl. Wesen.* 26. Jg. 1913. 513—538. p.
 7. Érdemes megemlíteni, hogy a francia központi katalógust a következő sorokra bontották: a) szerzői nevek katalógusa, b) testületi szerzős címleírások katalógusa, c) anonim művek katalógusa. A *Tuilier* i. m. 829—30. p.
 8. A kísérleteket a Központi katalógus munkatársai: *Barbácsy Vilmosné* és *Slachta Erzsébet* végezték el.

Die Berghoeffersche Methode zum Aufbau des Zentralkatalogs

M. NÉMETH

Im Jahre 1891 begann *Ch. W. Berghoeffer* mit der Organisierung des *Frankfurter Sammelkatalogs*, der seinem Namen in aller Welt Ruhm und Anerkennung verschaffte. Der Katalog wurde 1906 zum Zentralkatalog des deutschen Sprachgebiets, der sich außer den Bibliotheken Deutschlands auch auf die Bibliotheken Österreichs, der Schweiz und Hollands erstreckte. Der Katalog entwickelte sich schnell, er registrierte nach dem Kriege etwa sieben Millionen Fundorte.

Das größte Verdienst und die größte Bedeutung gebührt der Tätigkeit *Berghoeffers* dafür, daß er die Ziele und Aufgaben des Sammelkatalogs zeitgemäß bestimmte. Er übertrug nicht die Regeln eines Instituts auf den Zentralkatalog; er erkannte nämlich, daß der Sammelkatalog sowohl im *Prinzip*, wie auch in *Struktur* vom alphabetischen Katalog einer Bibliothek abweicht.

In diesem Sinne formulierte er die grundlegenden Aufgaben des Zentralkatalogs: Unterstützung der Fundortbestimmung und des Leihverkehrs zwischen Bibliotheken.

Berghoeffer führte die Organisierung und Zusammenstellung seines Sammelkatalogs mit den sparsamsten Methoden aus. Beim Aufbau des Katalogs trennte er mit kühner Neuerung die Reihe der Verfasserschriften von den anonymen Schriften; bei der Einordnung ließ er die Vornamen der Autoren außer Acht, usw. Er änderte das traditionelle System des Katalogs im wesentlichen und wurde dadurch Begründer der Entwicklung, die nach dem zweiten Weltkrieg zur Modernisierung und Erneuerung der Zentralkataloge führte.

Berghoeffer publizierte seine Auffassung in mehreren Abhandlungen. Sein System begann jedoch seine Laufbahn nicht in seinem Vaterlande, sondern in der Schweiz (*Godet, Grosser*). Die schweizerische Reform (s. die Abhandlungen *Eggers*) ging über die ursprüngliche Konzeption *Berghoeffers* in mancher Hinsicht hinaus, doch berührte sie das Wesen seines Systems nicht.

Nach dem zweiten Weltkrieg schaffte sich das System *Berghoeffers* in mehreren Ländern Raum (Bulgarien, Jugoslawische Bundesrepublik, Deutsche Demokratische Republik, Frankreich, Deutsche Bundesrepublik, usw.), ja, sogar der Fachausschuss für Zentralkataloge der IFLA anerkannte ebenfalls die Richtigkeit, wie auch die vernunftmäßige und wirtschaftliche Verwendbarkeit des Berghoefferschen Regelungsprinzips.

Es ergibt sich die Frage, ob es sich lohnt, den seit 1924 bestehenden und 2½ Millionen Zettel enthaltenden Zentralkatalog der ungarischen Nationalbibliothek nach dem System *Berghoeffers* umzugestalten? Die Abteilung der Zentralkataloge der Nationalbibliothek hatte in dieser Hinsicht Versuche gemacht. Auf Grund der Erfahrungen gelangte sie zur Schlußfolgerung, daß damit sowohl die Arbeit des Aufbaus als auch die der Informationserteilung wesentlich verkürzt wird. Die Einordnung in den nach dem Berghoefferschen System aufgestellten Teil des Katalogs verminderte sich um ein Drittel der üblichen Zeitdauer, die der Informationserteilung sank sogar auf die Hälfte der früheren zurück. Im Prinzip scheint also die Umgestaltung des Zentralkatalogs nach dem System *Berghoeffers* wünschenswert. Es muß jedoch beachtet werden, daß dies eine recht große Arbeit bedeuten würde. Man soll daher in Erwägung ziehen, in welchem Verhältnis der sich erst später zeigende überaus große Vorteil zu der mit der Umgestaltung des Katalogs verbundenen Mehrarbeit steht. Zur endgültigen Beantwortung dieser Frage sind weitere Versuche notwendig, da die besten Methoden des Katalogaufbaus nur nach gründlicher Überlegung bestimmt werden dürfen.